

ΓΛΩΣΣΑ

ΜΕ ΑΝΕΜΙΚΟ ΝΤΟΥΦΕΚΙ

«Άγαν έώλοις σοφισματίοις» ή τό
λεξικογραφικό φάντασμα αϊολος

Μπαίνοντας στό βιβλιοπωλείο του φίλου μου Θόδωρου βρήκα στό γραφείο του μιά στήλη βιβλίων, πού μόλις είχαν φτάσει από τήν Άθήνα. Άνάμεσά τους πήρε τό μάτι μου ένα φρέσκο Λεξικό σπάνιων λέξεων.¹ Άθεράπευτα λεξικομανής άρχισα νά τό ξεφυλλίζω κάπως βιαστικά, στάθηκα όμως στό λήμμα έωλος. Τό μεταφέρω:

έωλος, -η, -ο· πού έχει μείνει από τήν προηγούμενη ήμέρα, ό μπαγιάτικος, μέ όλες τίς αποχρώσεις πού έχει ή λέξη» – έπιχείρημα (προσοχή: νά μήν μπερδεύεται μέ τό επίθετο αϊολος).

Τό παράδειγμα έωλο έπιχείρημα μέ έκαμε νά πω «Δόξα σοι ό Θεός», αλλά τό σήμα κινδύνου πού ακολουθοῦσε μάρανε τόν ένθουσιασμό μου. Λέω «Παναγία βόηθα!», αλλά δέν είσακούομαι, γιατί στό ίδιο λεξικό διαβάζω:

αϊολος, -η, -ο· αυτός πού μπορεί εύκολα νά ανατραπεί μέ λογικά έπιχειρήματα, ό μή αξίопιστος, ό άστήριχτος (προσοχή: νά <μήν>² μπερδεύεται μέ τό έωλος).

Η σύγχυση είναι απόλυτη: αυτό πού μπορεί εύκολα νά ανατραπεί μέ λογικά έπιχειρήματα δέν μπορεί νά είναι παρά μόνο ένα έωλο έπιχείρημα. (Γιά τοῦτο ό έπιμελητής του λεξικοῦ βρίσκεται σέ άμηχανία καί στό λήμμα αϊολος δέν παρέχει κανένα παράδειγμα ουσιαστικοῦ, πού νά προσδιορίζεται από τό λημματογραφούμενο επίθετο.) Η σύγχυση οφείλεται στό γε-

¹ Έπιμέλεια Νικόλα Άργύρη, Έκδόσεις Φερενίκη, Άθήνα 2010.

² Η αυτονόητη προσθήκη δική μου.

γονός ὅτι ὁ ἐπιμελητής τοῦ Λεξικοῦ σπάνιων λέξεων, ἐνῶ ἀντλεῖ τό λῆμμα αἶολος ἀπό τό Λεξικό τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας τοῦ Γ. Μπαμπινιώτη, παραβλέπει ὅτι τό ἕνα ἀπό τά δύο παραδείγματα τῆς πηγῆς του εἶναι: «ὅλα τά ἐπιχειρήματά του ἀποδείχθηκαν αἶολα· δέν ἔπεισε κανέναν» καί, ἐπιπλέον, ὅτι ὁ Μπαμπινιώτης στό λῆμμα ἔωλος παρατηρεῖ: «2. ἐσφαλμ(ένη) γραφή τοῦ αἶολος».

Τό κομφοῦζιο θά εἶχε ἀποφευχθεῖ, ἂν ἀπό τό Λεξικό σπάνιων λέξεων εἶχε ἀποσκοραχιστεῖ τό αἶολος καί μαζί του ἡ διπλή ὁδηγία νά προσέξει ὁ ἀναγνώστης νά μὴν τό μπερδεύει μέ τό ἔωλος καί τ'ἀνάπαλιν. Ὅμως γιά τί λογῆς ὁμίχλη φυσᾶμε τήν μπουρού;

Ἡ γραφή αἶολος δέν μαρτυρεῖται ἀπό κανένα λεξικό τῆς ἐλληνικῆς πλήν ἐκείνου τοῦ Μπαμπινιώτη. Καί δέν θυμοῦμαι νά ἔχω συναντήσῃ τή λέξη σέ κείμενα λογίων τοῦ 19ου καί τῶν ἐπτά πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Τό ἐπίθετο αἶολος εἶναι, κατά πᾶσα πιθανότητα, πλάσμα δημοσιογραφικό τῶν μεταπολιτευτικῶν χρόνων, πού δέν τοὺς διακρίνει ζῆλος ἐλληνομάθειας. Κάποιος, ὅχι ἰδιαίτερα ἀρχαιομαθής, ἔχει ἀκούσει ἢ διαβάσει κάποτε τό ἔωλος, ἀλλά τό ὀρθογραφικό ἵνδαλμα τῆς λέξης μέ τό ὅχι πολύ προφανές ἔτυμο εἶναι ἀνεμπέδωτο στή συνείδησή του, καί ἔτσι, ὅταν ἀποφασίζει νά τή χρησιμοποιήσῃ, τή συγχέει μέ τό ἀπολύτως ὁμόηχο κύριο ὄνομα Αἶολος. Ἀπό ἐκεῖ καί πέρα, μέ δεδομένη τήν ἀπέλαση τῆς ἐπάρατης καθαρεύουσας ἀπό τά σχολεῖα καί τόν Τύπο, μέ τόν παροπλισμό τῶν παλαιῶν λεξικῶν καί μέ τήν πτόηση τῶν κρυπτογραμματικῶν πού ἐπέζησαν, ἡ καθιέρωση τοῦ ἀνύπαρκτου αἶολος δέν συνάντησε δυσκολίες.³ Ἰσα ἴσα, ἐπικυρώ-

θηκε, ἐντελῶς ἀπροσδόκητα, ἀπό τά Λεξικά Μπαμπινιώτη.

Τό Λεξικό Μπαμπινιώτη δέν ἀκριβολογεῖ, ὅταν στό σχόλιο τοῦ λήμματος αἶολος γράφει: «Λεῖπει συνήθως ἀπό τά λεξικά». Τό σωστό εἶναι ὅτι λείπει ἀπό ὅλα τά λεξικά, προδικτατορικά καί μεταπολιτευτικά, μέ μοναδική ἐξαίρεση τό ἴδιο καί τό δίδυμό του Ἑτυμολογικό Λεξικό τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας. Ἡ ἀπουσία τοῦ αἶολος καί ἡ σχεδόν ἀνεξαίρετη παρουσία τοῦ ἔωλος⁴ μαρτυροῦν ὅτι ἡ λέξη εἶναι ἀνυπόστατη. Ἀπό τοὺς πρό Χριστοῦ συγγραφεῖς Ἀντιφάνη καί Ἀριστοτέλη καί τοὺς μετά Χριστόν Πλούταρχο καί Λουκιανό ὡς τοὺς λογογράφους τῶν δύο τελευταίων αἰῶνων τῆς προηγούμενης χιλιετίας τό ἔωλος χρησιμοποιεῖται γιά ὅλες τίς σημασίες πού τό Λεξικό Μπαμπινιώτη ἀποδίδει στό αἶολος. Ἔτσι, ἐκτός ἀπό τό «ψυχροῖς καί ἄγαν ἐώλοις σοφισματίοις» τοῦ Πορφυρίου —τό σοφισμάτια κραυγάζει ὅτι ἡ συζήτηση εἶναι ἐντελῶς περιττή—, τά λεξικά τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς διδάσκουν ὅτι καί ὁ Λουκιανός ἔγραψε «ἔωλος γάρ ἡ ψυχρολογία» καί «ἔωλα παραδείγματα παρατιθείς», καί ὁ Φιλόστρατος μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Γοργίας εἶπε «ὡς ἔωλα τε καί πολλάκις εἰρημένα ἀγορεύοντα», καί ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης γράφει «καί τούτοις ἀποχρησάμενοί τινες σαθρά καί παντάπασιν ἔωλα συνεστήσαντο δόγματα» καί ὁ Εὐσέβιος «καί πάντα ἀθρόως ἐκεῖνα ἔωλα καί μάταια <καί> περιττὶ πεφώραται» — ἄλλις χωρίων.

τοῦ ἐπιδέχομαι καί τοῦ μετέρχομαι μέ γενική, ἢ χρήση τοῦ ἀναδύομαι ἀντί τοῦ ἀναδίδομαι καί ἢ κακοποίηση τῆς αὐτοπαθοῦς ἀντωνυμίας ἑαυτόν («Οἱ παῖκτες τῆς ομάδας ὑπερέβαλαν ἑαυτόν», «Ἡ ἡθοποιός Χ. ὑπερέβαλε ἑαυτόν κ.λπ.»), γιά νά περιοριστῶ μόνο σέ λίγα παραδείγματα.

⁴ Δέν ὑπάρχει στά Λεξικά Α. Γεωργοπαπαδάκου καί τοῦ Ἑμμ. Κριαρά.

³ Μέ τήν ἴδια, πάντοτε μεταπολιτευτική, εὐκολία υἱοθετήθηκε ἀπό τήν πλειονότητα ἡ σύνταξη

Παρατηρῶ ἀκόμη ὅτι στό σχόλιο τοῦ Λεξι-
κοῦ Μπαμπινιώτη ὑπάρχει μιά ἔμμεση παρα-
δοχή ὅτι τό αἶολος εἶναι πρόσφατη κατασκευή
(«τό συχνό σήμερα στή χρήση αἶολος»), πράγμα
πού, σχεδόν ἐξ ὀρισμοῦ, ἀποκλείει τήν προέλευ-
σή του ἀπό τό ὁμηρικό αἶολος, μέ ἀναβιβασμό
τοῦ τόνου κατά τό Αἶολος, ὅπως ὑποστηρίζε-
ται στό «σχόλιο» καί στή «σημασιολογική παρα-
τήρηση» τῶν Λεξικῶν Μπαμπινιώτη. Μιά τέ-
τοια ἐξελικτική διαδικασία προϋποθέτει ὅτι τό
αἶολος ἦταν ζωντανό στή νεοελληνική. Δέν ἦταν
ποτέ. Καί ἐκεῖνος πού πρῶτος ἔγραψε τό αἶο-
λος, δημοσιογράφος ἢ κάτι ἄλλο, δέν εἶχε ἀκού-
σει ἢ διαβάσει ποτέ τό αἶολος τοῦ Ὁμήρου, τοῦ
Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλῆ καί τοῦ Πινδάρου.

Συμπέρασμα: μόνον ἑῶλα ἐπιχειρήματα —
θυμήσου τό λαϊκό «Ἄσε αὐτά τά σάπια!»—
καί ἑῶλες ὑποσχέσεις ὑπάρχουν, γιά τοῦτο πρέπει
ἢ νά ἀπαλειφθεῖ ἀπό τά Λεξικά Μπαμπινιώτη
τό λῆμμα αἶολος ἢ νά διαγραφοῦν οἱ σημασίες
του, τό σχόλιο καί ἡ «σημασιολογική παρατή-
ρηση» καί ἀπλῶς νά σημειωθεῖ: «Ἐσφαλμένη
γραφὴ ἀντί τοῦ ἑῶλος».

Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Υστερόγραφο 1ο: Εἶναι προφανές ὅτι ὁ συντά-
κτης τοῦ λήμματος αἶολος στά Λεξικά Μπα-
μπινιώτη θεωρεῖ πῶς οἱ σημασίες τοῦ ἑῶλος
«κλούβιος», «μπαγιάτικος», «παλαιός», «χθε-
σινός» διαφέρουν οὐσιωδῶς ἀπό τίς σημασίες
«ἀναξιόπιστος», «ἀβάσιμος» κ.λπ. τοῦ (φα-
νταστικοῦ) αἶολος. Ὁ ἰδιαίτερα προσεκτικός
Γεώργιος Δ. Ζηκίδης ἄλλα φρονεῖ στό Λεξικόν
ὀρθογραφικόν καί χρηστικόν τῆς Ἑλληνικῆς
γλώσσης: «ἑῶλος (ἐπιθ. 2), χθεσινός, μή πρό-
σφατος, παλαιός, σκωριασμένος, βραδύς, ἄτολ-
μος, μάταιος, ἀνωφελής.» Ἐννοεῖται ὅτι ἀγνοεῖ
παντελῶς τό αἶολος, ὅπως τό ἀγνοοῦσαν καί οἱ
δικοί μας δάσκαλοι.

Παρέχω, χάρις στή βοήθεια τοῦ Λάμπρου
Βαρελᾶ καί τοῦ Ν. Π. Παῖσιου, μερικά παρα-
δείγματα τοῦ ἑῶλος ἀπό τόν Τύπο:

Τό εἰς τήν νεαράν «Ἀκρόπολιν» δοθέν καί ἐν
αὐτῇ καταχωρισθέν μήνυμα περί τοῦ ἐν Πά-
τραις γυμναστηρίου, εἶνε ὀλίγον ἑῶλον. Ἰδού
ῥιμος εἰδήσις. (ἐφ. Ἀκρόπολις, 3.11.1883)

Ἄν τοὺς ἀκούσετε ὁμιλοῦντας ἢ τοὺς ἀναγνώ-
σετε γράφοντας, θά μάθετε, ὅτι μόνον νεῦρα
χαλύβδινα καί μῦς σιδηροῖ μεγαλύνουσι τοὺς
λαούς· ὅτι ἐγκύκλιος παιδεύσεις καί μόρφωσις
ἦθους εἶναι ἑῶλα πλέον παλαιῶν χρόνων μυθο-
λογήματα. (Ἄγγελος Βλάχος, Ἀνάλεκτα, τόμ.
2, 1901, σ. 293)

[...] νά ἀμαυρώσουν τό δημοκρατικόν ἰδεῶδες
μέ τήν ἀμφίβολον αἴγλην εἰδώλων καί παρά
αὐτῶν τούτων ἀπό διετίας ὁμολογηθέντων ἑῶ-
λων, ἢ ἀναστήλωσις τῶν ὁποίων [...] (Π. Νι-
κολόπουλος, Ρίζοσπάστης, 26.7.1935)

[...] ἤδη ἐγκατελείφθη ὡς ἑῶλος ἰδέα («Ἡ
πολιτική κατάσταση ἐν Ἰσπανίᾳ», ἐφ. Ἐμπρός,
17.7.1909, σ. 6)

[...] ὅποσον ἑῶλος καί ἀσύστατος εἶνε ἡ θεωρία
περί Συντάγματος μεταξύ λαοῦ καί Βασιλέως [...].
(«Ἡ προνομία τῆς διαλύσεως καί ἡ Ἀναθεωρη-
τική Βουλή», ἐφ. Ἐμπρός, 13.10.1910, σ. 3)

Σέ ὅλα τά παραδείγματα πρωτεύει ἀσφαλῶς ἡ
σημασία τοῦ «μπαγιάτικος», ὥστόσο, ἀκριβῶς
διότι δέν πρόκειται γιά αὐγά ἢ κρέατα ἢ ψάρια
ἢ λαχανικά, ἀλλά γιά μήνυμα, μυθολογήματα,
εἶδωλα, ἰδέα καί θεωρία, ὁ ἀναγνώστης ἐννοεῖ
μεταφορικά τή λέξη. Στό τελευταῖο παράδειγ-
μα ἡ παράξενη τοῦ ἀσύστατος στό ἑῶλος
δείχνει καί τή σημασιολογική τους συνάφεια
καί τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἀπό τό «μπαγιά-
τικος» φτάνουμε στό «ἀβάσιμος» κ.λπ. Ἀπό
τήν ἀποψη αὐτή περισσότερο ἀποδεικτικά εἶναι
τά ἐπίθετα πού συνάπτονται μέ τό ἑῶλος στά
ἀρχαῖα χωρία που ἤδη μνημονεύσαμε.

Ν.Δ.Τ.

Υστερόγραφο 2ο: Στό κείμενο τοῦ Γιάννη Β. Κωδαίου «Σάν πολλές παρανοήσεις...» (περ. Νέα Εὐθύνη, τχ. 7, Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 2011) διαβάζω:

Οἱ μεγαλοδημοσιογράφοι (καί οἱ μικρομεσαῖοι ὡσαύτως) συναγωνίζονται τοὺς πρώτους [τοὺς βουλευτές] ἐπάξια σέ παρανοήσεις καί στρεβλώσεις. Ἐκεῖνο τό ἐπίθετο «ἔωλος», ἃς ποῦμε, κακοποιεῖται συστηματικά ἀπό τοὺς πάντες. «Ἐωλα σενάρια» ἔγραφε στόν τίτλο ἄρθρου της σοφολογιότατη κυρία τοῦ «μιντιακοῦ» ἀλλά καί... πανεπιστημιακοῦ στερεώματος. Ἐννοώντας, ὅπως οἱ 99 στοὺς 100 πού τό χρησιμοποιοῦν, «μετέωρα», «σαθρά», «ἀνυπόστατα».

Ἄν ἀληθεύει ὅτι τό «ἔωλος» χρησιμοποιοεῖται ἀκόμη ἀπό πολλούς μέ τίς σημασίες «μετέωρα», «σαθρά», «ἀνυπόστατα», πάει νά πεῖ ὅτι δέν χάσαμε ὅλοι τόν μπούσουλα. Μέ παρηγορεῖ πολὺ τό στατιστικό 99 τοῖς 100 τοῦ Κωδαίου.

idem

